

Erkki Tuomioja

Saksa, Britannia ja Venäjä Itämerellä 1918-1939

*Esitelmä Paasikivi Seuran ja Turun Yliopiston ”Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan käännekohtia ja vaikuttajia. Suomi kontekstissaan – lähialueiden ja Euroopan tilanteen muutokset ja jatkuvuudet 1917-2017” seminaarissa **Turku 10.9. 2018***

Itsenäisyytemme satavuotisjuhlintaa on seurannut paljon kipeämpi sisällissodan muistaminen, joka kuitenkin on tapahtunut sovinnollisemmassa ja rakentavimmassa hengessä kuin koskaan aikaisemmin.

Sisällissotaa seurasi, Marjaliisa ja Seppo Hentilän kirjan nimeä lainaten, Saksalainen Suomi vuonna 1918. Sisällissodan aikana valkoinen senaatti oli orientointunut Saksaan mille jääkäripataljoonan kouluttaminen oli luonut vahvan pohjan. Tästä saksalaissuuntauksesta ei valkoinenkaan Suomi ollut yksimielinen, mutta P-E Svinhufvudin linja senaatin johdossa ja Edvard Hjeltin pitkälle itsenäinen toiminta sen edustajana Berliinissä varmisti sen muodostumisen Suomen linjaksi. Linja sinetöitiin senaatin 7.3. 1918 hyväksymällä Hjeltin Berliinissä neuvottelemalla sopimuksella, joka teki Suomesta Saksan protektoraatin.

Senaatin sitoutuminen saksalaissuuntaukseen johti 1.6. sitä vastustaneen kenraali Mannerheimin eroon valkoisten joukkojen ylipäällikkyydestä. Suomen armeijan koulutus ja johto jäivät nyt pitkälti nimikkeellä ”Saksalainen kenraali Suomessa” Helsinkiin asettuneen kenraali Rüdiger von der Goltzin valtaan.

Saksalaissuuntauksen ja monarkian kannattajilla oli enemmistö sisällissodan jälkeisessä eduskunnassa johon sosialidemokraatit eivät voineet osallistua. Tämä enemmistö yritti ensin saada monarkistisen hallitusmuodon hyväksytyä, mutta sen kaaduttua tasavaltalaisten määrävähemmistöön turvautuivat vuoden 1772 hallitusmuodon mukaiseen kuninkaanvaaliin, jossa saksalainen Hessenin prinssi Friedrich Karl Saksan keisarin annettua tähän suostumuksensa valittiin Suomen kuninkaaksi 9.10. 1918.

Siihen asti Saksa oli näyttänyt lyömättömältä ja Suomen monarkistit uskoivat edelleen sen voittoon. Luottamusta Saksaan ja myös valkoisen Suomen tarvetta siihen nojautumiseen oli lisännyt Venäjän vallankumous ja tsaarin syrjäyttäminen, ja myös tasavaltalaista vain harvat halusivat erottua Saksasta ennen sen romahdusta.

Saksa oli kesästä 1915 alkaen edennyt Baltiassa Riianlahden etelärannalle, jossa myös jääkäripataljoona oli rintamalla. Venäläisten taistelukunto romahti jo tsaarinvallan kukistuttua ja sen jälkeen Saksa eteni jo pitkälle Latviaan, ja joulukuussa 1917 bolševikkien kanssa tehdyn aselevon rauettua Trotskin kieltäytyttyä allekirjoittamasta Venäjälle saneltua rauhansopimusta koko Baltian alueelle, jonka Neuvosto-Venäjän oli maaliskuussa 1918 tehdyssä Brest-Litovskin rauhansopimuksessa jätettävä Saksan haltuun.

Kesällä ja syksyllä 1918 Saksa näytti vankasti hallitsevan koko Itämeren aluetta. Venäjän laivasto, joka oli kärsinyt musertavat menetykset Tshusiman taistelussa Japanin kanssa v. 1905, oli koko sodan ajan ollut alivertainen Saksan Itämeren laivastoon verrattuna ja nyt se oli suljettu Kronstadtin ja Pietarin edustalle venäläisten vetäytyttyä niin Baltiasta kuin Suomesta, jonka itsenäisyyden Neuvosto-Venäjä ensimmäisenä ulkovaltana oli joulukuun viimeisenä päivänä 1917 tunnustanut. Sisällissodan voittanut puoli ei luottanut Leninin Venäjään ja se tunsu suurta kiitollisuutta Saksan panoksesta sisällissodan päättymiseen valkoisten voittoon ja piti Saksaa Suomen itsenäisyyden ja laajentumistoiveiden takaajavaltiona.

Suomessa ei vielä syksyllä 1918 haluttu Saksasta apua niinkään Neuvosto-Venäjän hyökkäyksen pelosta, vaan siltä toivottiin tukea Suomen laajentumissuunnitelmille Itä-Karjalassa. Tosiasiassa Saksalla ei ollut mitään intressiä eikä halua tukea näitä suunnitelmia.

Sillä ei myöskään olisi ollut enää mitään voimavaroja tällaisen tuen antamiseen. Silti Saksan romahdus marraskuussa 1918 tuli valkoiselle Suomella yllätyksenä. Kun aselepo 11.11. solmittiin ja aseet vaikenivat, saatiin samana päivänä Suomeen myös Friedrich Karlin ilmoitus, jossa hän lykkäsi lopullista vastaustaan kuninkaaksi ryhtymispyyntöön. Kirjallinen ilmoitus hänen lopullisesta kieltäytymisestään saatiin vasta joulukuun lopulla, mutta se oli enää muodollisuus. Paasikiven monarkistihallitus oli jo marraskuussa eronnut ja valtionhoitajana toiminut Svinhufvud luopui joulukuussa paikastaan siihen valitun Mannerheimin hyväksi.

Saksalaissuuntauksen ja monarkiahankkeen romahdus ei vielä välittömästi muuttanut Suomen ulkopoliittikan prioriteetteja. Lähtökohtana oli edelleen Venäjän heikkouden tilan käyttö Suomen hyväksi, tavoitteena Suomen maksimalististen vaatimusten toteuttaminen jotka se esitti Saksan isännöimissä ensimmäisissä rauhantunnusteluissa elokuussa 1918 Neuvosto-Venäjälle.

Saksan romahdus ei välittömästi merkinnyt sen vaikutuksen katoamista Itämeren piirissä, mistä mm von der Goltzin johtamien saksalaisten vapaajoukkojen toiminta Baltian maissa kertoi. Suomi kuitenkin joutui hakemaan uuden suojeluvallion itselleen ja sellaiseksi tuli Britannia ja entente-maista myös Ranska, jonka vaikutusvalta jäi kuitenkin paljon merkityksettömämmäksi kuin brittien. Näiden maiden ensimmäinen vaatimus suhteiden lähentämiseksi oli saksalaisten poistaminen Suomesta.

Länsisuhteiden avaamisessa Mannerheimilla oli keskeinen rooli. Hän oli kesällä poistunut Suomesta pettyneenä saksalaissuuntaukseen ja saapui Lontooseen samana päivänä kun Saksa allekirjoitti antautumissopimuksen. Hän oli samalla matkalla vielä kun hänet valittiin valtionhoitajaksi.

Jos kysytään kumpi painoi Mannerheimin toimissa enemmän: Suomen itsenäisyyden turvaaminen vai tsaarinvallan palauttaminen Pietariin - jota hän uskollisesti oli Suomen itsenäistymisjulistukseen saakka palvellut - lienee vastaus, ettei hän nähnyt näiden välillä eroa ennen bolševikkien karkottamiseen tähdänneiden interventiosotien päättymistä.

Britit olivat valmiita täyttämään Itämeren sotilaallisen tyhjiön. Mannerheim lobbasi apua vedoten sekä sisäiseen että ulkoiseen bolsevikki-vaaraan, josta myös brittikonsuli Helsingistä raportoi. Elintarvikkeita ja materiaaliapua britit olivat valmiita heti lähettämään. Kymmenen päivää aselevon jälkeen britit päättivät lähettää amiraali Alexander-Sinclairin komentaman viiden kevyen risteilijän, yhdeksän hävittäjän ja seitsemän miinanraivaajan käsittävän laivasto-osaston Itämerelle.

Brittilaivaston ilmestymisellä Tallinnan edustalle 12.12. 1918 oli tärkeä merkitys Viron käynnissä olevalle vapaussodalle. Laivatykkien tuli bolsevikkien aseisiin ei välttämättä sotilaallisesti ollut ratkaisevaa, mutta virolaiset saivat brittien ilmaantumisesta moraalista voimaa jatkaa sotaansa venäläisten ja virolaisten bolsevikkijoukkojen kukistamiseksi. Brittilaivasto osallistui myös suomalaisten vapaaehtoisten kuljettamiseen Suomenlahden eteläpuolelle ja brittitykkien tuki auttoi myös latvialaisia.

Vaikka brittien laivasto osasto jo tammikuussa jäätilanteen vuoksi vetäytyikin Kööpenhaminaan palatakseen taas huhtikuussa 1919 lähes yhtä vahvana amiraali Walter Cowanin komentamana osastona, oli tässä kuitenkin alku sille ”englantilaiselle Suomelle” joka seurasi Saksan romahdukseen päätyttyä ja reilun puoli vuotta kestäneen ”saksalaisen Suomen” vaihetta.

Englantilaisten läsnäolo Suomessa ei kuitenkaan ollut samalla tavoin näkyvää ja tuntuva kuin saksalaisten oli ollut. Maassa ei ollut suurta määrää englantilaisia joukkoja ja isot laivatkin poistuivat talvikuukausiksi, jolloin Kronstadtin ahdetuista punalaivaston aluksistakaan ei ollut uhkaa.

Britit kuitenkin saivat perustaa tukikohdan Koivistolle, jonne Cowan sijoitti myös päämajansa. Heinäkuussa 1919 sinne saapui myös brittien lentotukialus parinkymmenen sotilaskoneen kanssa, jotka osallistuivat aktiivisesti hyökkäyksiin Neuvosto-Venäjälle aina joulukuuhun saakka, jolloin osasto vedettiin takaisin.

Terijoelle lähemmäksi Pietaria sijoitettiin kesäkuussa 1919 Englannin salaisen palvelun MI6 laskuun toimineet nopeat moottoritorpedoveneet. Valtuutukseksi tähän riitti sotaministeri Rudolf Waldenin ohjekirje ylipäällikön esikunnalle, jossa brittien ”moottorikomennuskunnalle” annettiin vapaa liikkumisoikeus Suomessa ja Suomen vesillä sekä lupa pitää Terijokea asemapaikkanaan. Yksikköä johti kapteeni Augustus Agar eikä se tyytynyt vain alkuperäisen tehtävänsä hoitamiseen eli brittiagenttien salakuljettaminen Venäjälle ja sieltä pois, vaan se osallistui myös suoranaisiin sotatoimiin.

Torpedoveneet iskivät punalaivastoa vastaan ensin 17.6. 1919 ja upottivat Kronstadtin satamassa risteilijä Olegin. Toinen hyökkäys 18.8. vaurioitti kahta suurta taistelulaivaa ja upotti yhden sukellusveneiden huoltoaluksen. Myös brittien ilmavoimat osallistuivat kannakselta käsin näihin operaatioihin.

Kapteeni Agar ei ollut vain meriupseeri vaan myös poliittinen toimija joka omissa muistelmissaan kertoo myös Hella Wuolijoen kuuluisasta salongista ja sen emännän hänelle tekemästä mutta

kirjassa nimeämättä jääneestä palveluksesta. Brittivieraat eivät olleet salongissa poikkeuksellisia ja heihin kuului sekä amiraali Cowan että myös brittien Itämeren sotilasmission päälliköksi toukokuussa 1919 nimitetty kenraali Hubert Gough. Tämäkin kertoo siitä, että britit hoitivat yhteyksiä vähintään yhtä paljon saksalaissuuntausta vastustaneiden liberaalien ja vasemmistolaisten suomalaisten kuin porvarihallituksen kanssa.

Toisin kuin senaatin hyväksymiin ja julkisiin sopimuksiin perustunut yhteistyö Saksan kanssa ei brittien kanssa tehty minkäänlaisia sopimuksia, joka olisi määritellyt brittien oikeudet ja velvollisuudet Suomessa. Sen enempää eduskunnan, sen ulkoasiainvaliokunnan kuin valtioneuvoston pöytäkirjoista ei löydy ainuttakaan merkintää että asiasta olisi käyty edes keskustelua saati tehty sopimuksia, tai siitä että sotaministerille olisi annettu valtuutus aiemmin mainitun ohjekirjeen antamiseen. Myös brittiarkistoissa on nimenomainen maininta siitä, ettei mitään kirjallisia sopimuksia suomalaisten kanssa oltu tehty.

Salaiseksi ei tätä brittien toimintaa voi sanoa eikä sitä sellaisena haluttu pitääkään, sillä brittilaivaston oleskelu Suomen vesillä oli ulospäin näkyvä viesti joka ei ollut tarkoitettu peitettäväksi. Kaikesta vähiten se oli salaisuus Neuvosto-Venäjälle. Stalin vielä syksyllä 1939 muisti hyvin brittien hyökkäykset Koivistolta Pietaria vastaan ja niillä hän perusteli neuvostohallituksen Suomelle tekemiä esityksiä.

Brittien kiinnostus Suomeen pysyi vahvana niin kauan kun ne Ranskan kanssa pitivät yllä mahdollisuutta tukea ja osallistua valkoisten kenraalien yrityksiin karkottaa bolševikit vallasta. Interventio sai alkunsa maailmansodan vielä jatkuessa, kun saksalaisten maihinnousu Suomeen huhtikuussa 1918 herätti pelon, että saksalaiset suomalaisten kanssa saattaisivat katkaista strategisesti tärkeän Muurmannin radan. Tämän vuoksi brittijoukot nousivat maihin Muurmannissa ja Arkangelissa ennen kaikkea estääkseen siellä varastoidun sotamateriaalin joutumisen Saksan käsiin. Kesäkuussa 1918 he myös muodostivat Venäjälle paenneista punakaartilaisista 1500 sotilaan vahvuisen Muurmannin legioonan. Maailmansodan päätyttyä siitä tuli Suomen brittisuhteita komplisoiva asia, joka lopulta ratkesi niin että valtaosa legioonan rivimiehistä pääsi brittien avulla palaamaan Suomeen ilman oikeudellisia seuraamuksia.

Siitä kuinka pitkälle britit olivat valmiita tukemaan ja osallistumaan interventioon oli Englannin hallituksessakin ristivetoa, sotaministeri Winston Churchillin edustaessa pisimmälle menevää innokkuutta osallistua bolševikkien karkottamiseen. Alkuvuonna 1919 valtionhoitaja Mannerheim keskusteli tiivisti brittien kanssa mahdollisesta Suomen hyökkäyksestä Pietariin, mutta hanke raukesi kun sille ei ollut riittävää tukea Suomessa ja kun innokkaimmin hyökkäysvalmiit valkoiset venäläiset eivät olleet valmiita tunnustamaan Suomen itsenäisyyttä. Myös brittien lupaama tuki jäi paljon vähäisemmäksi kuin mitä hyökkäyksen valmistelijat olivat edellyttäneet.

Valkoinen kenraali Nikolai Judenits asui melkein koko vuoden 1919 Helsingin Seurahuoneella ja punoi suunnitelmia Pietari valtaamiseksi ja bolševikkien kukistamiseksi, neuvotellen brittien, suomalaisten aktivistien ja kenen tahansa hanketta tukemaan valmiin juonittelijan kanssa. Hänen johtamansa Luoteisarmeija lähti Viirosta lokakuussa 1919 hyökkäämään Pietariin. Mannerheim

yritti turhaan saada presidentti Ståhlbergin liittämään Suomen hyökkäykseen. Lyhyeksi jääneen alkumenestyksen jälkeen hyökkäys pysähtyi ja joukot työnnettiin marraskuussa takaisin Viroon, jossa ne internoitiin.

Englantilaisen Suomen vaihe oli päättymässä. Kun britit taas talven ja jäiden tullen vetivät laivastonsa etelään, eivät he enää, Suomen hallituksen vetoomuksista huolimatta, palanneet. Brittien kiinnostus jatkaa yrityksiä bolševikkihallituksen sotilaalliseksi horjuttamiseksi oli hiipunut, eivätkä he myöskään enää nähneet läsnäoloaan Itämerelle välttämättömäksi sen enempää Suomen kuin Baltian maiden turvallisuuden takaamiseksi. Myös ison laivasto-osaston Itämerellä pitämisen kustannukset olivat huomattavat, eikä brittilaivaston muualla jo välillä kapinoineilla matruuseilla ollut mitään isänmaallista kutsumusta jatkaa operaatiossa.

Suomi solmi lopulta Tarton rauhan Neuvosto-Venäjän kanssa lokakuussa 1920. Läheisiksi tai edes normaaleiksi eivät Suomen idänsuhteet sen jälkeenkään muodostuneet ja Suomi pyrki ensin ratkaisemaan turvallisuusongelmansa reunavaltio politiikalla. Yhteistyö ja liittoutuminen Viron, Latvian, Liettuan ja Puolan kanssa ei sellaisenaan muodostanut kovin vankkaa pohjaa ja senkin taka-ajatuksena oli toive, että länsimaat Ranska ja Englanti olisivat sen de facto takaajia. Viiden reunavaltion keskinäiset suhteet olivat kaikkea muuta kuin hyviä, erityisesti Puolan ja Liettuan välisen Vilnaan koskevan riidan vuoksi, mutta myös Latvia ja Viro kävivät lähellä sotilaallisen konfliktin aloittamista.

Reunavaltiot (ilman Liettuaa) saivat kuitenkin aikaan ulkoministeri Rudolf Holstin maaliskuussa 1922 allekirjoittaman Varsovan sopimuksen. Sopimus ei merkinnyt puolustusliittoa – mikä oli oikeiston mielestä virhe, jolloin se liittoutui muiden reunavaltio politiikan epäilijöiden kanssa eduskunnassa. Siten eduskunta kieltäytyi toukokuussa ensin ottamasta sopimusta käsittelyyn ja antoi vielä kaksi päivää myöhemmin Holstille häneen kohdistuneen epäluottamuslauseen.

Kokonaan ei Varsovan sopimusten kariutuminen reunavaltioajattelua Suomessakaan upottanut, mutta se ei enää materialisoitunut vakavasti otettavalla tavalla. Kahdenvälisiä sotilaallisia yhteistyöhankkeita edelleen kehitettiin, niistä merkittävin Suomen ja Viron salainen yhteistyö Suomenlahden sulkemiseksi sukellusveneillä ja rannikkotykistöillä.

Ei ole kovin uskottavaa, että reunavaltiosopimuksesta olisi tullut mikään pitkäaikaisempi ja vaikuttavampi järjestely vaikka Suomi sopimuksen olisi ratifioinut. Vielä 20-luvulla Saksa ja Neuvostoliitto ylläpitivät molempia silloisia paariavaltioita hyödyttävää yhteistyötä v. 1922 solmitun Rapallon sopimuksen hengessä, mutta viimeistään 30-luvulla Hitlerin valtaannousu Saksassa olisi haparoittanut molempiin muodollisesti yhtäläistä etäisyyttä pitäneen reunavaltio politiikan pohjan. Sotilaallisesti uskottava reunavaltio politiikka olisi myös vaatinut jonkun suurvallan takuita ja tukea, jollaista ei ollut tarjolla, vaikka sellaista brittien kanssa tunnusteltiin.

Suomella ei reunavaltio politiikan kariuduttua ollut kovin selkeätä ulko- ja turvallisuuspolitiikan linjaa. Tätä vaihetta erityisesti Hjalmar Procopen ulkoministerikaudella (1927-1931) kutsuttiin myös loisteliaaksi eristäytymiseksi, jonka kulmakivenä oli lähinnä Kansainliiton periaatteisiin

vannominen. Sitä voisi kuitenkin ainakin yhtä hyvin luonnehtia tilanteeksi, jossa ”paremman puutteessa puolueeton maa hakee liittosuhdetta”.

Koko kansainvälinen tilanne alkoi 30-luvun kääntyessä muuttua. Neuvostoliiton romahduksen varaan ei kukaan enää laskenut ja Saksa, jolle Versaillesin rauhassa oli sovittu pakkopaitaa, alkoi laajentumistavoitteitaan peittelemättömän Hitlerin valtaannousun jälkeen toteuttaa avoimesti rauhansopimuksen määräyksistä piittaamaton varusteluohjelmaa, jota Kansainliitto ja sodan voittajavallat olivat kyvyttömiä ja haluttomiakin estämään. Saksa oli päässyt Kansainliiton jäseneksi 1926, josta se natsien valtaan noustua kuitenkin erosi, eikä Neuvostoliiton liittyminen Kansainliittoon sen jälkeen enää maailmanjärjestön uskottavuutta rauhan ylläpitäjänä vahvistanut.

Suomi oli alkanut pikkuhiljaa reuna-valtiopoliitiikan rauettua lähestyä puolueettomuuteen ja Kansainliittoon nojaavia pohjoismaita, mitä pitkään jarruttivat Ahvenanmaan kysymys ja kielipoliittiset jännitteet Ruotsin kanssa. Siten kesti joulukuuhun 1935 ennen kuin Kivimäen hallituksen kaikkien puolueiden kanssa ennakkoon neuvoteltu ilmoitus eduskunnalle antoi pohjoismaiselle suuntaukselle vahvistetun aseman.

Pohjoismaista suuntausta oli pohjustanut Suomen liittyminen v. 1933 kolme vuotta aiemmin perustettuun Oslo -valtioiden ryhmään kolmen pohjoismaan ja kolmen Benelux-maan kanssa. Vaikka sopimus koski lähinnä tulli- ja kauppasuhteita oli sillä myös turvallisuuspoliittinen merkitys Euroopan demokraattisten ja suurvaltojen välissä olonsa tukalaksi kokeneiden pienten maiden yhteisyyden ilmauksena. Mutta ulkoministeri Hackzellin Kansainliitto hehkutus oli kuitenkin jo hiipunut heinäkuuhun 1936 mennessä, jolloin Oslo-valtiot antoivat yhteisen julistuksen, jossa ne pidättivät itselleen oikeuden harkita kussakin tapauksessa erikseen, osallistuvatko ne Kansainliiton 16. artiklassa säädettyihin pakotteisiin.

Juuri mitään operationaalista merkitystä ei pohjoismaisella suuntauksella Suomen turvallisuuspolitiikalle ollut. Sellaista silti toivottiin ja sitä haettiin erityisesti Ruotsin kanssa aluksi salaisissa neuvotteluissa, jotka tähtäsivät konkreettisesti Ahvenanmaan statuutin muuttamiseen niin, että Suomi ja Ruotsi voisivat yhdessä toteuttaa demilitarisoidun saariryhmän linnoittamisen. Edellisenä vuonna valmistunut hanke kaatui lopulta mm. Neuvostoliiton vastustukseen keväällä 1939. Neuvostoliitto ei ylipäätään ollut missään suhteessa Suomen pohjoismaisen suuntauksen ymmärtäjä, paremminkin päinvastoin. Suomen toiveet puolustusteollisesta yhteistyöstä Ruotsin kanssa eivät liioin johtaneet konkreettisiin tuloksiin.

Ruotsalais-suomalaiset sotilaalliset konsultaatiot Ahvenanmaasta haluttiin Suomessa ymmärtää niin, että kyse olisi tosiasiallisesti ollut puolustusliitosta, tai ainakin Suomen sotilaalliseen tukemiseen sodan sattuessa johtavasta sitoumuksesta. Ruotsissa ei joitain sotilaspiirejä lukuun ottamatta kukaan tätä näin tarkoittanut eikä Suomelle annettu mitään tällaisia lupauksia.

Saksan ambitiona oli Englannin meriherruuden haastaminen myös valtamerillä. Itämerelle brittilaivastolla ei ollut kuin Krimin sodan ja vuoden 1919 erikoisolosuhteissa asiaa eikä

modernisoidusta punalaivastosta vielä ollut Saksan haastajaksi. Meriherruus ei kuitenkaan vielä ratkaissut sitä, mitä maalla tai maille tapahtuisi.

30-luvun edetessä Neuvostoliitto, joka vuonna 1934 oli liittynyt Kansainliittoon, esiintyi kollektiivisen turvallisuuden puolestapuhujana, taustana arvio, että sota Saksan kanssa olisi ennemmin tai myöhemmin väistämättä edessä. Neuvostoliiton silmissä Saksan uhka muuttui akuutimmaksi Espanjan sisällissodan, Itävallan *Anschlussin* ja Tšhekkoslovakian jaon myötä, jolle länsivallat eivät näyttäneet sen enempää kyenneen kuin halunneenkaan laittaa hanttiin. Se myös muutti Stalinin hakemaan aktiivisesti Neuvostoliiton turvallisuusintressit turvaavia ratkaisuja. Niihin kuului myös ajan ostaminen Saksan kanssa odotetun sodan lykkäämiseksi.

Jo kesällä 1935 oli pääministeri Kivimäki saanut Neuvostoliiton lähettiläs Erik Assmussin välittämän viestin, jonka mukaan Neuvostoliiton olisi eurooppalaisen sodan syttyessä kenties pakko oman turvallisuutensa vuoksi miehittää eräitä osia Suomesta. Seuraavana vuonna Neuvostoliitosta kaikui jo paljon avoimempi ja julkisempi varoitus Leningradin puoluejohtaja Andrei Zhdanovin puheessa.

Näihin aikoihin Itämeri alkoi näyttäytyä entistä selvemmin Saksan ja Venäjä, Kolmannen valtakunnan ja Neuvostoliiton kilpailukenttänä ja potentiaalisena sotanäyttämönä. Brittien kiinnostus ja mahdollisuus vaikuttaa Itämeren piirissä arvioitiin erityisen vähäisiksi Englannin ja Saksan solmittua kesäkuussa 1935 sopimuksen, jonka mukaan Saksan *Kriegsmarinen* kokonaistonnisto sai kooltaan olla 35 % brittilaivaston tonnistosta. Sopimuksella oli monta taustaa ja tulkintaa, mutta monet Itämeren piirissä – mm Jaan Tõnisson Virossa ja Richard Sandler Ruotsissa – tulkitsivat sen ilmoitukseksi siitä, ettei brittilaivastolla vastedes olisi roolia Itämerellä.

Hitler irtisanoi laivastosopimuksen keväällä 1939, mutta sillä ei enää ollut merkitystä kun britit olivat Tšhekkoslovakian maaliskuussa 1939 tapahtuneen jaon jälkeen päätyneet siihen ettei myöntövyyspolitiikkaa Saksan suuntaan voinut jatkaa ja se antoi Ranskan kanssa saman tien turvatakuun Puolalle.

Tapahtumat saivat britit ja ranskalaiset aktivoitumaan myös Moskovan suuntaan ja käynnistämään kolmikantaneuvottelut mm Baltian maille osoitettavista takuista. Keskusteluina, konsultaatioina ja neuvotteluina aina elokuuhun saakka käyty prosessi keskittyi Keski- ja Itä-Euroopan maille annettaviin sotilaallisiin turvatakeisiin. Neuvostoliitto halusi pyrkiä mahdollisimman selvästi keskinäistä sotilaallista avunantosopimusta muistuttavaa järjestelyyn, jollaiseen Ranska oli myös pitkälti valmis.

Kun Saksalla ja Neuvostoliitolla ei ollut yhteistä rajaa vaikeimmaksi kysymykseksi muodostui se, miten väliin sijoittuneille maille annettavat takuut muotoiltaisiin ja miten nopeasti maita voitaisiin sotatilanteessa auttaa – myös niiden omasta tahdosta riippumatta. Englanti ja Ranska eivät olleet valmiita antamaan Moskovalle täysin vapaita käsiä ohi kyseisten maiden oman tahdon, eivätkä varsinkaan valmiita sellaiseen tulkintaan epäsuorasta hyökkäyksestä, jollaiseksi olisi voitu katsoa vaikkapa Baltian maiden ja Saksan poliittinen lähentyminen väliintuloon oikeuttavalla tavalla.

Voi myös kysyä, kuinka vilpittömästi kumpikaan puoli pyrki sopimukseen ja oliko välissä olevien rajamaiden epäilyillä mitään vaikutusta. Balttien piiristä tuskin löytyi muita kuin Jaan Tönisson jotka olisivat halunneet mukaan tällaiseen Englannin, Ranskan ja Neuvostoliiton ”rauhanrintamaan”.

Näissä välimaissa – joihin voi tietyn varauksin lukea Suomenkin – katsottiin Saksan ja Neuvostoliiton muodostamien uhkien liittyvän toisiinsa. Uhka idästä oli olemassa, vaikkei Neuvostoliiton olisi katsottukaan kohdistavan Suomeen tai Baltian maihin mitään niihin niistä itsestään johtuvia valloituspyrkimyksiä. Jo se, että Neuvostoliitto koki Saksan uhaksi, sai sen varmistamaan turvallisuutensa pienten länsinaapureiden suunnalla, jotta niitä ei voisi hyödyntää Saksan sotaisten suunnitelmien toimeenpanossa, myös niiden tahdon vastaisesti.

Se että Moskova tarjosi näille mailla apuaan Saksan torjumiseksi, ei hevin saanut vastakaikua pienissä naapurimassa. Vaikka Saksan uhka olisi tunnustettukin, monet saattoivat silti pelätä vielä enemmän puna-armeijan apuun turvautumista.

Stalin ratkaisi dilemman elokuussa 1939 Moskovassa tehdyllä Ribbentrop-Molotov sopimuksella tilanteessa, jossa sodan lykkääminen Saksan ja Neuvostoliiton välillä sopi myös Hitlerin suunnitelmiin. Tästä seuranneet vaiheet Baltiassa ja Suomen talvisotaan johtanut epäonnistunut neuvotteluprosessi – joka alkoi jo ennen Ribbentrop-sopimusta – eivät enempää kuvausta kaipaa.

Suomen ja Itämeren tilanteen tarkastelua kannattaa kuitenkin jatkaa myös talvisodan yli. Suomi jäi Neuvostoliiton aloitettua sodan tunnetusti yksin torjumaan hyökkäystä.

Saksa oli Ribbentrop-sopimuksen sitoma eikä sallinut minkäänlaisia asetoimituksia tai muuta tukea Suomelle. Edelleen kiistanalainen kysymys on, antoiko se kuitenkin Suomelle talvisodan päätösvaiheessa neuvon tehdä rauha kovillakin ehdoilla, antaen ymmärtää, että Suomi voisi vielä saada menetyksensä korkojen kanssa takaisin, ja jos antoi, niin oliko tällä mitään merkitystä Suomen ratkaisulle.

Länsimaat olivat sodassa Saksan kanssa ja tuomitsivat sen kanssa liittoutuneen Neuvostoliiton hyökkäyksen Suomeen, josta konkreettisin seuraus oli Neuvostoliiton erottaminen Kansainliitosta. Englanti ja Ranska ryhtyivät myös valmistelemaan Suomen avustamista ja tarjosivat apuaan vielä helmi- maaliskuussa kun Suomi jo oli taipumassa Neuvostoliiton koviin ehtoihin. Englannin ja Ranskan lupaama jopa 40 000 sotilaan retkikunta Suomen avustamiseksi ei kuitenkaan olisi kääntänyt sotatilannetta Suomen eduksi. Englantilais-ranskalaisten joukkojen päätehtävä ja – tavoite olisi ollut Ruotsin malmikenttien haltuunotto ja jatkuvien rautamalmin toimitusten pysäyttäminen Saksaan, ja se pieni osa joukoista jotka olisivat Suomeen asti saapuneet ei olisi enää millään tavoin vaikuttanut talvisodan lopputulokseen.

Merkityksetön ei englantilais-ranskalainen suunnitelma kuitenkaan Suomelle ollut. Stalin oli vakoiluverkostonsa kautta hyvin tietoinen näistä suunnitelmista ja vaikka ne eivät Suomen rintamalla olisi Moskovaa pidätelleet niin siihen liittyneet suunnitelmat hyökätä myös Kaukasian öljykentille olivat Neuvostoliitolle vakavampi uhka. Siten interventiosuunnitelmat todennäköisesti

vaikuttivat siihen, että Stalin oli valmis hylkäämään Terijoen hallituksen ja maksimitavoitteen Suomen suhteen ja tyytymään Moskovassa tehtyyn rauhaan. Tähän Suomen suunnan keskeneräisyyteen vedoten Molotov vielä lokakuussa 1940 haki Hitlerin suostumusta lopullisen ratkaisun toteuttamiseksi, mutta ei saanut siihen enää tukea Saksalta, jolla oli jo omat suunnitelmansa Suomen suhteen.

Välittömästi talvisodan päätyttyä Suomessa oltiin katkeria Ruotsille, jonka katsottiin pettäneen Suomen. Ruotsi ei kuitenkaan silloin eikä muulloinkaan koskaan ole pettänyt mitään Suomelle annettuja lupauksia tai sitoumuksia, erotuksena Suomen toiveista ja odotuksista. Todellisuudessa Ruotsi oli Suomen merkittävin tukija talvisodan aikana, alkaen siitä ettei Ruotsi julistautunut puolueettomaksi sodan alettua vaan luonnehti itseään ei-sotaa käyväksi maaksi joka mittavin taloudellisin panoksin, asetoimituksin ja vapaaehtoisjoukoin osoitti, että ”Finlands sak är vår”. Tukeen myöskin kuului se, että Ruotsi kieltäytyi antamasta englantilais-ranskalaisille joukoille kauttakulkuoikeutta (ja siten mahdollisuutta malmikenttensä haltuun ottoon), sillä Suomelle tuskin olisi käynyt ainakaan paremmin jos se tämän avun toivossa olisi vielä päättänyt jatkaa talvisodan taisteluita.

Kirjallisuutta:

Agar, Augustus, *Baltic Episode. A Classic of Secret Service in Russian Waters*, Lontoo 1963

Hentilä, Marjaliisa ja Seppo, *Saksalainen Suomi 1916*, Helsinki 2016

Holsti, Kalevi J., *Suomen ulkopolitiikka suuntaansa etsimässä 1918-1922. Rudolf Holstin osuus*, Helsinki 1963

Korhonen, Keijo, *Naapurit vastoin tahtoaan - Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan 1920-1932*, Helsinki 1966

Korhonen, Keijo, *Turvallisuuden pettäessä. Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan 1933-1939 2* Helsinki 1971

Lytinen, Eino, *Finland in British Politics in the First World War*, Helsinki 1980

Paasivirta, Juhani, *Finland and Europe- The Early Years of Independence*, Jyväskylä 1989

Salmon, Patrick, *Scandinavia and the Great Powers*, Cambridge 1997

Tuomioja, Erkki, *Jaan Tōnisson ja Viron itsenäisyys*, Falun 2010

Vares, Vesa, *Lontoon tie: Iso-Britannian diplomaattien rooli Suomen sisäpolitiikassa 1919-24*, Turku 1994

Ylikangas, Mikko, *Mainio pikku sota. Brittilentäjät Suomessa vuonna 1919*, ei painopaikkaa 2016